



## ડિજિટલ યુગમાં NEP 2020 સંદર્ભે સાહિત્ય શિક્ષણ અને તાલીમ

ડૉ. હેતલબેન વજુભાઈ મકવાલા

શ્રી . એ. શી. શુક્લા પોસ્ટ ગ્રેજ્યુએટ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન

મહેમદાવાદ

**સારાંશ:** બદલાતા સમયની સાથે એક નવી વિશ્વ વ્યવસ્થા એક નવા રંગ રૂપ સાથે ઊભી થઈ રહી છે એક નવા વૈશ્વિક ધારા ધોરણ પણ નક્કી થઈ રહ્યા છે આ હિસાબે ભારતની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં જળ મૂળથી ફેરફાર થાય એ ખૂબ જ જરૂરી હતું. નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિમા શાળા અભ્યાસક્રમ ના 10+ 2 માળખામાથી આગળ વધીને 5+3+3+4 નું માળખું આપ્યું એ આ દિશામાં ભરેલું એક ડગલું છે આપણે આપણા વિદ્યાર્થીઓને વિશ્વનાગરિક પણ બનાવવાના છે અને એ પણ ધ્યાન રાખવાનું છે કે વિશ્વ નાગરિક બનાવવાની સાથે સાથે તેઓ મૂળિયા સાથે જોડાઈ રહે જળથી લઈને જગત સુધી મનુષ્યથી લઈ માનવતા સુધી અતીતથી આધુનિકતા સુધીના બધા જ બિંદુઓનો સમાવેશ કરીને આ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સ્વરૂપ ઘડાયું છે.

માટે વિશેષ જોર છે કે બાળકના પ્રાથમિક વર્ષોમાં શિક્ષણ તેની માતૃભાષા કે સ્થાનિક ભાષામાં આપવામાં આવે. આથી સ્થાનિક ભાષાનું સાહિત્ય વધુ વિસ્તરે છે, બાળકો તેમની ભાષામાં લોકસાહિત્ય, વાર્તાઓ, કાવ્ય અને સંસ્કૃતિ સાથે જોડાય છે. NEP 2020 સાહિત્ય અને ભાષાના વિકાસ માટે અનુકૂળ નીતિ છે. આ નીતિ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓ માત્ર ભણવામાં નહીં, પણ ભાષાની સૌંદર્યતાને સમજવામાં, વ્યક્ત કરવામાં અને માણવામાં પણ સક્ષમ બનશે. દરેક ભાષા અને તેના સાહિત્યનું સંરક્ષણ તથા વિકાસ – એ આનો એક મૂળભૂત ધ્યેય છે.

**ચાવીરૂપ શબ્દો :** ડિજિટલ, સાહિત્ય શિક્ષણ, બહુભાષી, સશક્તિકરણ



## પ્રસ્તાવના

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 (NEP 2020) ડિજિટલ યુગમાં સાહિત્ય શિક્ષણ અને તાલીમ માટે એક સમીકૃત અને આધુનિક દષ્ટિકોણ પ્રદાન કરે છે. NEP 2020 શાળા અને ઉચ્ચ શિક્ષણ સ્તરે શિક્ષણ માટે ને વધુ શીખનાર-કેન્દ્રિત, બહુભાષી, સામેલશીલ અને ડિજિટલસક્રિય બનાવી રહી છે, જેના કારણે ઈન્ટરેક્ટિવ શૈક્ષણિક સાધનો અને ઓનલાઇન પ્લેટફોર્મના ઉપયોગથી સાહિત્ય વાંચન અને શિક્ષણ વધુ પ્રભાવશાળી બન્યું છે

## NEP 2020 ના સાહિત્ય શિક્ષણ માટે મહત્વના મુદ્દા:

- NEP 2020 માં વિરોધાભાસ વગરની બહુમૂલ્ય ભાષા શિક્ષણ વ્હા સતત ભાર આપે છે, જેમાં વિદ્યાર્થીઓને પોતાના માધ્યમિક અને ઉચ્ચ સ્તરે સાહિત્યના વિવિધ અંગો અને ભાષાઓ સાથે પારંગત બનાવવાની યોજના છે.
- બાલવિકાસ પરથી જ ડિજિટલ સાધનોના ઉપયોગ સાથે શિક્ષણને આનંદદાયક, સર્જનાત્મક અને વ્યવહારીક બનાવવાનો પ્રયાસ થાય છે, જેના હેઠળ સાહિત્ય અને ભાષાનો અભ્યાસ વધુ રસપ્રદ રીતે થાય.
- શાળામાં શિક્ષકોને ઓનલાઇન તાલીમ આપવામાં આવે છે જે **DIKSHA** જેવા પ્લેટફોર્મ દ્વારા સપોર્ટેડ છે, જેથી સુવ્યવસ્થિત અને આધુનિક શિક્ષણ પદ્ધતિઓનો સમાવેશ થાય અને શિક્ષકો સાહિત્ય શિક્ષણમાં નવી ટેકનીકો ઉપયોગ કરી શકે.
- શાળાઓના અભ્યાસક્રમોમાં સાહિત્ય વિષયને વિવિધ ભાષાઓ અને સ્થાનિક સંસ્કૃતિઓ સાથે જોડવાનું પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે, જેથી વિદ્યાર્થીઓનું સમાવિષ્ટ અને વ્યાપક સમજો વિકસે.



- NEP 2020 હેઠળ ડિજિટલ શિક્ષણ માધ્યમ તરીકે ઉપયોગી ટૂલ્સ અને પ્લેટફોર્મ્સ (જેમ કે **DIKSHA, SWAYAM**) દ્વારા સાહિત્ય શિક્ષણને ટ્રાન્સફોર્મ કરવાની યોજના છે. આ ટેકનોલોજી વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક બંને માટે સરળ અને વ્યાવહારિક શીખવા-સીખવણ પ્રદાન કરે છે.
- ઈ-લર્નિંગ અને ડિજિટલ વિડીયો સામગ્રીને વ્યાપક બનાવી બાળકોમાં શૈક્ષણિક રસ અને સાહિત્યલાયક પ્રોજેક્ટ્સ માટે પ્રેરણા મળી રહી છે.

## ડિજિટલ યુગમાં NEP 2020 સંદર્ભે સાહિત્ય શિક્ષણ અને તાલીમ એ વિષયમાં નીચે મુજબનો સારો વિવરણ મળે છે:

NEP 2020 શિક્ષણમાં લવચીક, સમાવેશી અને શીખનાર-કેન્દ્રિત અભિગમને પ્રોત્સાહન આપે છે. તે શિક્ષણને ફક્ત પાઠ્યપુસ્તક અને ગુણ મેળવવાનું સાધન ન બની, પરંતુ જિજ્ઞાસા, સર્જનાત્મકતા અને સંસ્કૃતિ સાથે જોડાયેલ એક અનુભવ બનાવવાના હેતુથી લઈ આવે છે. આ નીતિ હેઠળ વધુ સમાવેશી અને સ્થાયરિત શિક્ષણ માટે ડિજિટલ સાધનોનો ઉપયોગ ઘણો મહત્વનો છે.

સાહિત્ય શિક્ષણ માટે NEP 2020 અભ્યાસક્રમમાં બહુરોજગારિક અને ભાષાવૈવિધ્યને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં ભારતીય ભાષાઓ સાથે સાથે ભારતીય સાંસ્કૃતિક અને પર્યાવરણીય સંદર્ભો સાથે જોડાયેલ રચનાઓને પણ સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. આથી વિદ્યાર્થીઓને તેમના સાહિત્ય અને ભાષા સાથે વધુ ઘનિષ્ઠ સંબંધ બાંધી શકશે.

ડિજિટલ યુગમાં શિક્ષકો માટે NEP 2020 વધુ સશક્તિકરણ અને તાલીમ પ્રદાન કરે છે, જેમ કે ડિજિટલ શિક્ષણ સાધનો, ઈન્ટરેક્ટિવ શીખવાની પદ્ધતિઓ, તેમજ આવા માધ્યમો દ્વારા શિક્ષકની ભૂમિકા “માર્ગદર્શક” અને “સહભાગી શીખનાર” તરીકે વિકસાવવામાં આવે છે. **PM e-Vidya** જેવી યોજનાઓથી ડિજિટલ ભણતર સામાન્ય થયું છે અને શિક્ષણ વધુ સર્વવિસ્તૃત બની રહ્યું છે.



ડિજિટલ ટૂલ્સ દ્વારા સાહિત્ય પાઠ્યપદ્ધતિમાં નોંધપાત્ર સુધારા થયો છે, જેમાં શૈક્ષણિક સામગ્રીને વધુ સુલભ, સંલગ્ન અને વ્યાખ્યાત્મક બનાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે. ડિજિટલ ટેક્સ્ટમાં ફોન્ટ કદ બદલવાની, ટેક્સ્ટ-ટુ-સ્પીચ ફીચર્સ, અને ઓડિયો ફોર્મેટ જેવી સુવિધાઓ હોય છે, જે વાંચન અને સમજાણને વધુ અસરકારક બનાવે છે, ખાસ કરીને વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે.

### મુખ્ય સુધારા અને લાભો:

ડિજિટલ પાઠ્યપુસ્તકો ઇ-બુક્સ તરીકે ઉપલબ્ધ હોવાને કારણે, તે ઇન્ટરનેટ દ્વારા ગમે ત્યાં અને ગમે વખતે સરળતાથી ઍક્સેસ કરી શકાય છે, જે પાઠ્યપુસ્તકના પરંપરાગત ફીઝિકલ બંધનોથી મુક્ત કરે છે.

લર્નિંગ મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમો (LMS) અને ઓનલાઈન શિક્ષણ સંસાધનો શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે સહયોગિતાને વધારવા સાથે પાઠ્યપદ્ધતિને વધુ ઇન્ટરએક્ટિવ અને ગતિશીલ બનાવે છે.

શૈક્ષણિક રમતો, વર્ચ્યુઅલ રિયાલિટી અને ફૂનિમ બુક્સ જેવી ડિજિટલ ટેકનોલોજીએ સાહિત્ય શિક્ષણને મનોરંજક, સર્વાંગી અને વ્યક્તિગત બનાવવામાં મદદ કરી છે.

ગુજરાત રાજ્ય પાઠ્યપુસ્તક મંડળ અને NCERT દ્વારા ડિજિટલ પ્રકાશનો મોકલવામાં આવ્યા છે, જે લોકપ્રિય અને વ્યાવહારિક શૈક્ષણિક સંસાધન તરીકે વપરાય છે. આમાં ઓડિયો બુક અને મોબાઇલ એપ્લિકેશન્સ પણ શામેલ છે, જે વિદ્યાર્થીઓ માટે સરળતા વધારવાના સાધન છે.

ડિજિટલ સાધનોના ઉપયોગથી સાહિત્ય પાઠ્યપદ્ધતિ વધુ લવચીક, સહયોગી અને સમકાલીન બની છે. તે શિક્ષકો માટે પણ શિક્ષણ એડજસ્ટમેન્ટની નવી તક આપે છે, અને વિદ્યાર્થીઓ માટે અભ્યાસને વધુ રસપ્રદ અને પ્રેરણાદાયક બનાવે છે.

- શૈક્ષણિક તૈયાર કરવા માટે કેટલાક લોકપ્રિય અને અસરકારક ઇ-રિડિંગ પ્લેટફોર્મ્સ કે એપ્લિકેશન્સ ઉપલબ્ધ છે, જે વિદ્યાર્થીઓને શાળા માટે વાંચન, ભાષા અને આવશ્યક શૈક્ષણિક કૌશલ્ય



વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. આ પ્લેટફોર્મમાં ગુણવત્તાવાળી શૈક્ષણિક સામગ્રી તેમજ ઇન્ટરેક્ટિવ શીખણ પ્રદાન કરવામાં આવે છે.

### મહત્વપૂર્ણ ઇ-રિડિંગ પ્લેટફોર્મ્સ:

- **ABCmouse:** પ્રાથમિક સ્તરના બાળકો માટે રચાયેલું, જેમાં ભાષા સાક્ષરતા, ગણિત અને વિજ્ઞાન જેવી વિષયો માટે પાઠ્યક્રમ સાથે વાંચન અને શીખણ ઉપલબ્ધ છે.
- **Khan Academy Kids:** મફત અને ખુદ્ધુ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્લેટફોર્મ, જે બાળકો માટે મનોરંજક અને શૈક્ષણિક સામગ્રી પ્રદાન કરે છે, જેમાં ઇન્ટરેક્ટિવ પાઠ્યક્રમ અને સ્ટોરીબુક્સ શામેલ છે.
- **Duolingo Kids:** ભાષા શીખવા માટે ખાસ ડિઝાઇન કરેલું અને બાળકોને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવેલ એપ્લિકેશન.
- શિક્ષકો માટે **DIKSHA** પ્લેટફોર્મ જે ભારતીય શૈક્ષણિક સંસાધનો સાથે જોડાયેલું છે, જેમાં અનેક સામગ્રી અને ઇ-પુસ્તકો શાળાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ છે.
- આ ઇ-રિડિંગ પ્લેટફોર્મ્સ શિક્ષણને વધુ મનોરંજક, સક્રિય અને પરંપરાગત વિદ્યાનોથી વધુ અસરદાર બનાવવામાં સહાયરૂપ છે.
- આના સાથે જ, NEP 2020 દ્વારા શાળાઓમાં સહભાગી પ્રામાણિક મૂલ્યાંકન પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી રહી છે, જે સાહિત્ય અને ભાષા શિક્ષણમાં વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મકતા અને વિચારધારા મોજવવાની વધુ એડવાન્સ તક આપે છે.
- ડિજિટલ યુગમાં NEP 2020 સંદર્ભે સાહિત્ય શિક્ષણ માટે શિક્ષકોની તાલીમ કાર્યક્રમો ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે.
- NEP 2020 હેઠળ સાહિત્ય માટે શિક્ષક તાલીમ કાર્યક્રમો
- નિષ્ઠા તાલીમ: ECCE અને FLNમાં 14 લાખથી વધુ શિક્ષકોને તાલીમ આપવામાં આવી છે.



- NEP 2020 હેઠળ રાષ્ટ્રીય એડટેક પ્લેટફોર્મ, DIKSHA, બહુભાષી શિક્ષણ સંસાધનો, ઈન્ટરેક્ટિવ પાઠ અને સંકલિત **NISHTHA** તાલીમ મોડ્યુલ પ્રદાન કરે છે જે શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને વાલીઓ

#### NISHTHA

NISHTHA (National Initiative for School Heads' and Teachers' Holistic Advancement) is a flagship teacher training programme under NEP 2020, aimed at building the capacities of teachers and school leaders through over 50 hours of annual Continuous Professional Development (CPD). Implemented by NCERT in both online and face-to-face modes via the DIKSHA platform, it covers key areas like learner-centred pedagogy, competency-based education, inclusive classrooms, and school leadership.

માટે મદદરૂપ છે.

- NEP 2020 શિક્ષણમાં વધુ શીખનાર-કેન્દ્રિત અને સહભાગીતા પદ્ધતિઓ વધુ સક્રિય કરવા માટે શિક્ષકોને સતત સશક્તિકરણ અને તાલીમ આપવામાં ભાર આપે છે, જેમાં ડિજિટલ માધ્યમોમાં તાલીમ પણ સમાવિષ્ટ છે.
- **DIKSHA** (Digital Infrastructure for Knowledge Sharing) પ્લેટફોર્મ દ્વારા શિક્ષકો માટે વિશેષરૂપે બહુભાષી અને ઈન્ટરેક્ટિવ શૈક્ષણિક સામગ્રી ઉપલબ્ધ હોય છે, જેમાં સાહિત્ય વિષય માટેના આ વિચારદષ્ટિ અને કૌશલ્યવર્ધનના કાર્યક્રમ શામેલ છે.





• **DIKSHA APP**

- શિક્ષક તાલીમમાં FLN (Foundational Literacy and Numeracy) સહિત સાહિત્યના મૂળ તત્વોને મજબૂત કરવાની વિશેષ તાકાત આપવામાં આવે છે, જેથી મૂળભૂત ભાષાકૌશલ્યોનું પ્રભાવી શિક્ષણ શક્ય બને.
- NEP 2020 ની ઓનલાઇન તાલીમ ડ્રાઇવ્સ, જેમાં વર્ચ્યુઅલ વર્કશોપ્સ, મોડ્યુલર કોર્સ અને નવિન ટેકનોલોજીનું સમાવેશ થાય છે, શિક્ષકોને આપ અદ્યતન શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ સાથે જાળવવાનો પ્રયત્ન છે.
- સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિવિધતા સાથે સંકળાયેલ સાહિત્ય શિક્ષણમાં શિક્ષકોને વધુ સંવેદનશીલ બનાવવા સહિત શૈક્ષણિક કાર્યશાળાઓ અને તાલીમ કાર્યક્રમો આયોજિત થાય છે.
- આંતરિક મૂલ્યાંકન પદ્ધતિઓ અને સર્જનાત્મક પ્રોજેક્ટ આધારિત શીખવણી માટે શિક્ષકો માટે વિશેષ માર્ગદર્શક તાલીમ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે, જે NEP 2020 ના અભ્યાસક્રમ સુધારાના અભિગમનો ભાગ છે.

**ઉપસંહાર**

NEP 2020 સાહિત્ય શિક્ષણ અને તાલીમને ડિજિટલ સાધનો દ્વારા વધુ વૈવિધ્યપૂર્ણ, સામાવેશી અને શીખનાર-કેન્દ્રિત બનાવવા માટે નવી દિશા આપે છે, જે ડિજિટલ યુગમાં શિક્ષણ-પ્રણાલીને વધુ અસરકારક અને આનંદદાયક પ્લેટફોર્મમાં પરિવર્તિત કરી રહી છે

**સંદર્ભ સૂચિ**

પટેલ,આર.એમ.(2018)ગુજરાતી સાહિત્યમાં આધુનિક અભિગમો અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ ને નિર્માણ બોર્ડ

મિસ્ત્રી, એ.કે(2018). સાહિત્ય અને ડિજિટલ માધ્યમોનો અભ્યાસ. રાજકોટ: નવી દિશા પ્રકાશન.



**GYANBODH**  
An International Multidisciplinary  
Peer Reviewed Journal

ISSN:3048-9792

Volume: 2

Issue: 4

Special Issue: 1  
September: 2025

જોશી, એન. આર (2020). ડિજિટલ યુગમાં ભાષા અને શિક્ષણ. વડોદરા: પ્રકાશ પબ્લિશર્સ.

દેસાઈ.કે.જી.(2015). શૈક્ષણિક તકનીક અને શિક્ષણ માં નવા પરિપ્રેક્ષ્યો. રાજકોટ: અકાશ પબ્લિકેશન.

<https://gcert.gujarat.gov.in/gcert/>

<https://www.scribd.com/>

